

Col·loqui: Carència afectiva

CONSEQÜÈNCIES DE LES PRIVACIONS AFECTIVES SOBRE LA SALUT MENTAL INFANTIL ACTUAL I FUTURA

Edelmira Domènech i Lliberia

Acadèmica numerària

Els canvis familiars i socials en els últims anys han sigut immensos i aquesta situació encara no s'ha estabilitzat. Aquests canvis estan afectant a tothom i en especial els més fràgils, com són els nens petits.

Però les necessitats bàsiques del nen per créixer de manera sana no han canviat i continuen essent les mateixes de sempre. En els últims anys han sigut immensos i aquesta situació encara no s'ha estabilitzat. Els nens necessiten més coses que una taulada, aliments i medicines per a ser normals. Això és a totes les edats però molt en especial a les edats primerenques. I una necessitat primordial és ser estimats i rebre afecte. Tot nen ha de sentir-se estimat sense condicions, amb un amor que el protegeixi i li doni seguretat. Això vol dir ser acceptat tal i com és, comprès, escoltat, exigint, valorat, tractat d'acord amb la seva edat i respectat en la seva autonomia. Sense aquesta seguretat afectiva que s'ha de poder expressar i manifestar en fets concrets per part dels adults el desenvolupament emocional se'n ressent i també tots els altres aspectes que estan íntimament lligats al creixement emocional, com són el llenguatge, els aspectes intel·lectuals i cognitius, les relacions amb els altres infants i amb els adults i les conductes.

Ens preguntem: està en condicions la societat actual de proporcionar als nens el que necessiten? Que passa a curt i llarg termini quan no és així? Intentaré contestar a aquestes preguntes en l'espai de temps que tinc.

Tots sabem que el món actual, del que formem part, no ha sabut resoldre les necessitats d'alimentació i sostre dels infants més que en una part bastant petita del planeta, quan hi haurien de moment recursos suficients per fer-ho amb una distribució més justa i ben planificada. Però inclús en els llocs on estan cobertes les necessitats d'alimentació, habitatge, sanitat i ensenyament, reben els infants el suport afectiu suficient per a esdevenir persones mentalment sanes? Crec que en aquest aspecte encara no hi ha una consciència clara del que cal. Els mitjans de comunicació es fan ressò de campanyes contra la fam i ens ensenyen imatges de països on els nens estan malalts i mal nodrits. Però quasi mai es fa referència a les necessitats afectives; solament es parla de l'augment futur de les malalties mentals i d'un increment de les conductes violentes

des d'edats primerenques. I una carència afectiva pot portar a aquest tipus de conductes. Educar no és solsament transferir uns coneixements i ensenyar unes habilitats, és també formar una personalitat ben estructurada i orientada per unes profundes conviccions i valors. Per això els nens necessiten rebre de petits i d'adolescents un amor incondicional i estar al costat de persones adultes en qui creure que els puguin transmetre uns valors que els donin una raó de viure.

Les conseqüències de les privacions afectives poden ser immediates, a curt termini i a llarg termini. Des de la comunitat científica se'ls va prestar molta atenció al llarg del segle passat. Freud, entre moltes coses assenyalava, a començaments del segle XX, que l'individu es desenvolupava mitjançant la relació mare-fill i donava importància a la vida psíquica infantil com a condicionant del comportament futur. Durant gran part del segle molts i diversos autors: Spitz (1945a,1946), Bowlby (1951,1969), Tizard i Hodges (1978), Rutter (1981) i tants altres ens parlen de la importància de l'amor matern, el més estudiat en aquells moments, per a la creació d'uns vincles afectius forts amb un infant que neix desvalgut i dependent dels altres per sobreviure.

Curiosament ara que tenim més mitjans d'estudi en psicopatologia i es fan més treballs experimentals els trastorns per carències afectives no estan ni en els índex dels manuals de més consulta en paidopsiquiatria ni en les grans classificacions a l'ús. No se'ls troba com a tals ni en el DSM-IV ni en la classificació també categorial i multiaxial "CD Zero to Three" per a nens entre 0 i 3 anys. Sí que consta en les dues una categoria diagnòstica relativament recent com és l'estrès post traumàtic on s'arriba a incloure com a aconseqüència traumàtica l'abús sexual que és una forma molt particular de carència d'afecte. Però les carències afectives inclouen molts més aspectes i estan molt més difoses en la societat d'avui: nens que a penes veuen els seus pares durant la setmana, adolescents amb manca de diàleg amb els seus progenitors, fills de famílies trencades i en conflicte, fills de famílies monoparentals on la mare arriba tard i cansada de la feina, nens que dia rere dia troben la casa buida en tornar de l'escola, pares depressius que no poden transmetre als seus fills les manifestacions d'afecte que

necessarien, nens que han estat víctimes d'una mala interacció amb la primera persona que els va cuidar, mare, pare, o substitut matern amb qui es va crear un vincle insegur, càdric o ambivalent, nens que se senten valorats només per les notes i no per sí mateixos, adolescents que els pares no saben quasi mai on paren i que no se'ls escolten, etc. És difícil valorar el grau de carència afectiva d'un infant quan no és una forma molt severa. No obstant formes més lleus també poden tenir conseqüències negatives a curt i més llarg termini o quan aquest infant ha esdevingut una persona adulta que vol crear uns vincles de parella i d'amistats estables.

Les conseqüències a curt termini de les privacions o carències afectives varen ser molt ben estudiades a mitjans del segle passat per Bowlby y Spitz. Aquest, en el seu treball original sobre "hospitalisme" (Spitz, 1945a) descriu els dèficits de desenvolupament físic i psicològic de 45 infants llatinoamericans que havien estat criats per les seves mares fins els 3 mesos i de les que se'ls va separar i posar en institució fins als 18 mesos, on se'ls alimentava correctament i se'ls atenia higiènicament però, fora de l'hora dels àpats, no rebien cap mena d'estimulació ni de contacte humà. Als 15 mesos sobreviuen només 26 dels 45, tots presentaven retard i únicament dos caminaven i deien algunes paraules. Als 24 mesos el seu desenvolupament intel·lectual corresponia a la mitjana dels 10 mesos. Dos anys després en un segon treball Spitz comentava que dels 21 nens que romanien en la mateixa institució sis no parlaven gens, la majoria pronunciava entre 3 i 5 paraules i un sol era capaç de construir alguna frase.

La privació afectiva també es va descriure dins de la família. Els trastorns carencials intrafamiliars apareixen no tant per manca d'estimulació verbal (no es donen en fills de pares sords pel sol fet de ser sords) ans per la mancança de veritables relacions afectives (com demostraren Bousha i Twentyman el 1984 i Rutter i Lord el 1987). Les alteracions més freqüents en nens petits en els casos de privació afectiva intrafamiliar són els retards de llenguatge (més en el vessant expressiu), el retard intel·lectual, el retard de creixement i la inadaptació emocional i social. Estudis ulteriors duts a terme en la dècada dels vuitanta (Money, Annicillo i Kelley, 1983) demostraren que els trastorns per carència afectiva es podien arribar a compensar quan es col·locava aviat al nen en un entorn satisfactori en el pla afectiu. La possibilitat de crear uns lligams positius amb un adult que es cuidi del nen i li doni afecte i tendresa, i estigui atent a les seves necessitats pot afavorir el control emocional del nen i la recuperació inclús ràpida del dèficit cognitiu i del llenguatge.

Els trastorns a llarg termini ja foren assenyalats per Freud fa més d'un segle. Però encara ara fan falta estudis longitudinals fiables que proporcionin dades objectives sobre aquesta qüestió important. Aquests existeixen però són escassos i parcials. Això s'entén perquè els estudis longitudinals en psiquiatria infantil són molt costosos i no fa massa anys que se'n fan i també perquè, per raons ètiques, no podem sotmetre a carències a uns infants per fer estudis prospectius de la mateixa manera que es fa difícil per aquest

motiu fer estudis de psicofàrmacs en nens. Aquí encara existeix una dificultat més que és establir exactament una definició de cas del que s'entén per carència afectiva, categoria que no està establerta com hem dit en les grans classificacions actuals.

En un dels estudis a llarg termini, Johnson, Cohen, Skodol, Oldham, Kasen i Brook (1999) van estudiar l'associació entre quatre tipus de negligència a la infantesa i símptomes de trastorns de la personalitat en l'adolescent i l'adult jove però no varen arribar a investigar les associacions específiques amb els diferents tipus de negligència. En un estudi longitudinal en una mostra comunitària de 738 adolescents de Nova York, Johnson, Smalles, Cohen, Brown i Bernstein (2000) van trobar una associació entre la negligència física i emocional i la supervisió a la infantesa i els trastorns de personalitat en els adolescents i en els adults joves. Utilitzant aquesta mateixa mostra, es va demostrar un any més tard la relació entre l'abús verbal a la infància i els trastorns de la personalitat: els nens abusats verbalment de petits tenien una ratio més alta de trastorn límit, narcisista, obsessiu-compulsiu i paranoide de la personalitat quan se'ls comparava amb els nens no abusats verbalment. Per altra banda, Zanarini, Yonk, Frankenburg *et al.* (2002) van publicar que la severitat de la negligència a la infantesa es relaciona amb la gravetat global del trastorn límit de la personalitat.

En una visió d'ara, d'avui mateix, podem dir que el tema de les carències, o de les privacions afectives en els nens, està sobrepasant en bona part el camp de la psicopatologia infantil. Els estudis des d'aquest punt de vista són menys nombrosos que en altres camps, en part perquè es requereix un seguiment longitudinal, que és més difícil de fer, perquè els resultats no són pas immediats sinó a la llarga, i, a més a més de la restricció de la mostra al llarg dels anys, la tendència actual dels treballs és a tenir resultats publicables més aviat. Una publicació recent interessant és la de Colvert, Rutter, Beckett *et al.* (2008), estudiant un grup de nens romanesos adoptats a Anglaterra. Valorats als 6 i 11 anys s'observa que hi hagut un increment significatiu de les dificultats emocionals, però no dels trastorns de conducta. I aquestes dificultats emocionals han estat més marcades en els nens romanesos que en nens anglesos en circumstàncies semblants. Un altre estudi d'Anglín, Cohen i Chen (2008), analitzant la durada de la separació precoç de la mare, en els primers dos anys, indica, que al cap de vint anys hi ha un risc més elevat de símptomes del trastorn esquizotípic de la personalitat (SPD). Resultats semblants es trobaven ja en el treball anterior de Johnson *et al.* (2000). També n'hi ha d'altres en la mateixa línia. És a dir hi ha estudis longitudinals que relacionen les carències afectives infantils amb trastorns ulteriors de la personalitat.

Un altre aspecte que importa assenyalar és la repercussió social del tema sobre el que es publica bastant, no només a nivell d'escrits científics, sinó fins i tot amb repercussions en la pròpia premsa. I d'aquí es passa més fàcilment a la prevenció o al tractament. Així es valora com un dels temes emergents que les carències afectives tenen un paper important en l'estudi psicològic

dels nens, als que s'aplica un procés de reinserció en establiments educatius. La preocupació pot arribar fins i tot a les autoritats polítiques, que intenten establir programes de recuperació. És interessant el cas del País Basc, on el 2006 hi havia 1.013 casos de nens tutelats per les institucions forals i la majoria dels nens amb carències afectives, pràcticament dues terceres parts, estaven en famílies d'acollida. En altres llocs s'han creat per a nens amb carències afectives, programes d'estimulació precoç, així una "Unidad de Atención Temprana" de la Universitat de Santiago de Compostela, dirigit per M.J. Buceta, des del 2002.

En textos espanyols es troben també referències al tema, més aviat breus com en el de Perinat (2007) de la Universitat Oberta de Catalunya, en el punt "Carencias afectivas y sus secuelas en el desarrollo". També és breu la referència en el punt "Clima emocional y psicopatología. El amor necesario", del text de M.J. Mardomingo (2002).

Ben recentment s'ha insistit en la importància de les carències afectives, com un dels factors que contribueix en disminuir la resposta immunitària, com s'ha vist en el treball d'Antoni Muñoz en el II Simposi de pediatria sobre malalties infeccioses i la seva prevenció en l'edat pediàtrica, fet a l'hospital Xanit de Màlaga el gener de 2009. La importància d'aquestes carències també és recollida, potser més en les repercussions periodístiques que en el propi text del llibre, en el recent "Elogio de la Temura", de Jaime Rodríguez Sacristán, catedràtic de Psiquiatria Infantil i actualment president de la Reial Acadèmia de Medicina de Sevilla.

En resum: els estudis sobre les conseqüències a llarg termini de les carències afectives en la infància, són pocs nombrosos i n'hem trobat més en la literatura anglosaxona. El tema ha dut a estudis sobre repercussions orgàniques. També hi ha un corrent cap a la prevenció i tractament, que ja tenen més repercussió social que clínica, arribant ja als terrenys polítics i dels medis de comunicació.

BIBLIOGRAFIA:

- Anglin,DM, Cohen,PR, Chen,H (2008). Duration of early maternal separation and prediction of schizotypal symptoms from early adolescence to midlife. *Schizophrenia Research*, 103 Issues 1-3, August 2008, pp 143-150.
- American Psychiatric Association (1994). *American Psychiatric Association, Diagnostic and Statistical Manual of Mental disorders (Fourth edition)*. Author. Washington, D.C. (1994) revised.
- Bousha,DM, Twntyman,CT. (1984). Mother-Child interaction style in abuse, neglect, and control groups: naturalistic observations in the home. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 93, 106-114.
- Bowlby,J (1951). *Maternal care and mental health*. Geneva, World Health Association.
- Bowlby,J (1969). *Attachment and loss*. New York, Basic Books.
- Colvert,E, Rutter,M, Beckett,C, Castle,J, Groothues,C, Hawkins,A, Kreppner,J, O'Connor,TG, Stevens,S, Sonuca-Barke,EJ (2008). Emotional difficulties in early adolescence following severe early deprivation: findings from the English and Romanian adoptees study. *Developmental Psychopathology*, 20 (2), 547-567.
- Johnson,JG, Cohen,P, Skodol,AE, Oldham,JM, Kasen,S, Brook,JS (1999). Personality disorders in adolescence and risk of major mental disorders and suicidality during adulthood. *Archives of General Psychiatry*, 56 (9), 805-811.
- Johnson,JG, Smalles,EM, Cohen,P, Brown,J, Bernstein,DP (2000). Associations between four types of childhood neglect and personality disorders during adolescence and early adulthood: findings of a community-based longitudinal study. *Journal of personality disorders*, 14 (2), 171-187.
- Johnson,JG, Cohen,P, Smalles,EM, Skodol,AE, Brown,J, Oldham,JM (2001). Childhood verbal abuse and risk for personality disorders during adolescence and early childhood. *Comprehensive Psychiatry*, 42 (1), 16-23.
- Mardomingo,MJ (2002) *Psiquiatria para padres y educadores. Ciencia y Arte* Madrid (Narcea Edic).
- Money,J., Anncillo,C i Kelly,J.F. (1983) Growth and intelligence: failure and catch up associated respectively with abuse and rescue in the syndrome of abuse dwarfism. *Psychoneuroendocrinology*, 8, 309-319.
- Perinat,A (2007) *La primera infancia*. Barcelona, UOC.
- Rodríguez-Sacristán,J (2008) *Elogio de la temura*. Córdoba (Almuzara) pp160.
- Rutter,M. (1981) *Maternal deprivation reassessed*. (2nd ed) Harmondsworth, Penguin Books.
- Rutter,M., Lord,C. (1987) Language disorders associated with Psychiatric disturbance. In Yule W i Rutter M (Eds) *Language development and disorders*. London, (Mc Keith Press), Oxford (Blackwell), 206-233.
- Spitz,RA (1945,a) Hospitalism: an enquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanalytic study of the child*, 1, 55-74.
- Spitz,RA (1946) Anaclitic depression: An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. The psychoanalytic study of the child. New York, International Universities Press, 2, 313-342.
- Tizard,B., Hodges,J (1978) The effect of early institutional rearing on the development of eight-year-old children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 19, 99-118.
- Zanarini,MC, Yong,L, Frankenburg, FR, Hennen,J, Reich,DB, Marino,MF, Vujanovic,A (2002) Severity of reported childhood sexual abuse and its relationship to severity of borderline psychopathology and psychosocial impairment among borderline inpatients. *The Journal of Nervous and Mental Diseases*, 190 (6), 381-387.
- Zero To Three / National Center for Clinical Programs. *Classification 0-3*. Washington,D.C.